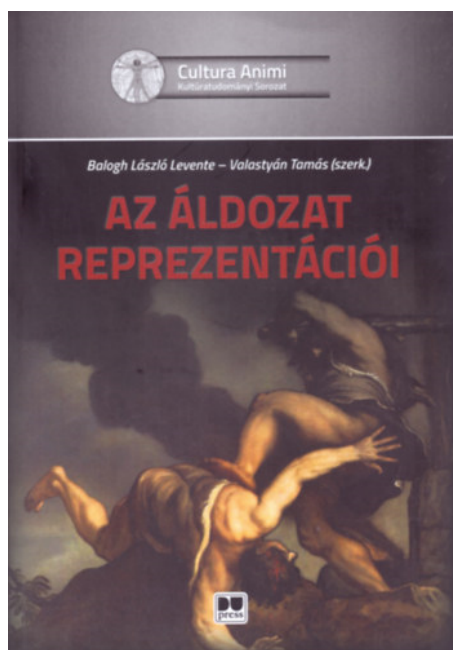

KÖNYVSZEMLE

Az áldozat reprezentációi**Balogh László Levente – Valastyán Tamás (szerk.)**

Debrecen, Debreceni Egyetemi, 2016. 383 oldal

(Cultura Animi Kultúratudományi Sorozat 2.)

Az áldozat reprezentációi című kötet második darabja annak a *Cultura Animi* elnevezésű kultúratudományi sorozatnak, amely arra hivatott, hogy közreadja a Debreceni Egyetemen működő, *Kulturális archeológia* interdiszciplináris kutatócsoport évenkénti konferenciáinak az anyagát. Az eddigi öt tanácskozás témái (az áldozat, a szégyen, az erőszak, a büntudat és a megbocsátás) egyaránt alkalmasak voltak a tudományközi párbeszéd kialakítására. Ahogyan a kötet szerkesztői,

Balogh László Levente és Valastyán Tamás az előszóban megemlítik, nincs ez másképp ebben az esetben sem: a tizennégy tanulmány az áldozat kérdéskörét teológiai, filozófiai, irodalomtörténeti, jogi, pszichológiai, szociológiai, történettudományi és politológiai távlatból járja körbe.

A tudományágak felsorolásánál a tartalomjegyzék logikáját követtem, nem véletlenül, mert valóban úgy van, ahogy az első írás szerzője, Kustár Zoltán mondja: „[A] Biblia hatása [...] az európai irodalom áldozat-narratívái, valamint az áldozatról, önfeláldozásról, vezeklésről és elégtételről alkotott elképzeléseink szempontjából is meghatározó.” Ennek szellemében Kustár Zoltán az Ószövetségben, Fazakas Sándor pedig az Újszövetségben keresi meg azokat a meghatározó pontokat, amelyek máig meghatározzák az áldozat európai kultúrkörben használatos fogalmát. Természetesen az ószövetségi korban voltak olyan szerepei az áldozatnak, amelyek ma már inkább metaforikus értelemben élnek tovább, mint például a hálaadás a megszerzett javakért vagy a könyörgés nyomatékosítása az isteni beavatkozás reményében. Ennek kapcsán szóba kerül a talán legis-

mertebb ószövetségi áldozás elbeszélése is, Káin és Ábel története, melynek tanulsága a szerző olvasata szerint az, hogy Isten áldását nem lehet megvásárolni. (Innen válik érthetővé, hogy miért is szerepel a tanulmánykötet címlapján Tiziano *Káin és Ábel* című festménye: az ugyanis magába sűríti az archaikus áldozati rítusnak és a nagyon is profán erőszak áldozatának a képét.) Az áldozat további ószövetségi funkciói, nevezetesen az Istennel és egymással való asztalközösség, illetve a bűnbocsánat kieszközölése, viszont fennmaradnak az újszövetségi keretek között is, sőt, a páskabarány (a helyettesítő áldozat) vagy a bűnbak (a vétekáldozat) tipológiájának segítségével próbálják meg az evangéliumok is Krisztus kereszthalálát érthetővé tenni.

Ez a megállapítás a tanulmány zárlatában olvasható, így egyben kiváló átvezetés is Fazakas Sándor *A Krisztus áldozatára való emlékezés és a kiengesztelődés társadalmi relevanciája* című írásához. Ez a cím pedig egyértelműen jelzi, hogy itt a teológiai távlat immár nemcsak az előzmények felmutatására vállalkozik, hanem arra a kérdésre is igyekszik választ találni, hogy hogyan is viszonyul egymáshoz Jézus Krisztus kereszthalála mint engesztelő áldozat, és az a társadalmi program, amely régi és új igazságtalanságok miatt kiengesztelődésre és megbékélés tart igényt. Fazakas Sándor abból indul ki, hogy az áldozatra való emlékezés nem egyszerűen csak egy rítus, azáltal ugyanis

a közösség mindig is rá lesz utalva a bűnbánat, a bűnbocsánat és a kiengesztelődés hármasságára. S ebben az emlékezésben mindig ott van egy jövőorientáltság (a végső szabadítás reménye) és ebből fakad a kiengesztelődés szociális relevanciája is. Természetesen ezt nem lehet egy az egyben importálni világi területekre, az egyház viszont adhat mintákat a társadalomnak, ahogyan a szerző írja, „olyan mintákat, amelyekből valóban felsejlik a megbékélés és a kiengesztelődés jövőképes valósága”.

Csak látszólag esik ettől a horizonttól távol egy 20. századi francia kultúrafilozófus, René Girard, akinek a munkásságát – kifejezetten az utánzás, az erőszak és az áldozat (bűnbak) szempontjából – Kiss Lajos András mutatja be. Girard ugyanis arra kérdésre, hogy kiiktatható -e az erőszak a társadalomból, éppen azért ad igenlő választ, mert keresztény emberként hisz ebben és a Biblia megfelelő útmutatást ad neki ehhez. Ahogy véleménye szerint az evangéliumok is az áldozatok pártján állnak. Áldozat- és bűnbak-értelmezése viszont már nagyon is a mai körülményekre koncentrálna, egyetlen egy példát emelnék ki most, az anorexiát. Girard értelmezésében az nem más, mint a mimetizmus és a bűnbak posztmodern keveréke, hiszen alaptézise szerint az utánzás vágya szervezi az összes emberi közösséget (a konkrét esetben a fiatal lányok a modellek soványságát akarják saját testükkel lemásolni), viszont a túlzásba vitt

mintakövetés az uralkodó szépség-ideál áldozataivá teszi az anorexiás betegeket.

Sélei Nóra cikke, bár alapvetően Polcz Elaine *Asszony a fronton* önéletrajzi regényének értelmezését tűzte ki célul, hasonlót állít, viszont a feminizmus távlatából mindezt általánosabb szintre emeli: bizonyos kulturális kontextusokban „törvényszerűen” válhat áldozat a nőből, éppen a teste miatt. Ez a nagyon fontos belátás is abból az elméleti kérdésfelvetésből született meg, mely valóban elengedhetetlen az *Asszony a fronton* megértéséhez, nevezetesen, hogy hogyan függ össze a (női) test kulturális konstrukciója az áldozat fogalmával, és a nők ellen, a háborúban elkövetett nemi erőszakokkal. Ez utóbbinak a harcok során stratégiai szerepe is van, a legyőzött közösség szimbolikus birtokbavételét is jelenti. A nő „deszakralizációja” összefüggésben áll azzal, hogy kultúrkörünkben a nőiségnek ambivalens jelentéseket tulajdonítanak, egyrészt „Madonnának” (testi vágyaktól mentes anyának), másrészt „Évának” (a testisége által meghatározott, csábító, „bukott nőnek”) tekintik. A nemi erőszak áldozata elveszíti szakralitását, így saját közösségébe való visszatérése is problematikus, kiközösítik, „abjektté” válik. Polcz Elaine megdöbbentő hatású művének olvasatából viszont az is kiderül, hogy itt nem pusztán a nemi erőszakra van szó, „a szöveg egyértelmű párhuzamokat von a háborús és a házastársi erőszak között,

mi több, a nők elleni erőszakot a társadalom működésének egyik alapjelenségeként írja le.”

Szokás hasonlítani az *Asszony a fronton* Anonyma *Egy nő Berlinben* című, 1945 néhány hónapját megörökítő naplójával, hiszen az is a Vörös Hadsereg katonái által elkövetett tömeges nemi erőszakok traumáját jeleníti meg. Különös azonban, hogy első megjelenésekor, 1954-ben elutasító volt vele szemben a német közvélemény, 2003-as újrakiadása viszont bestsellerré vált. A következő tanulmány szerzője, Pabis Eszter ebben az úgynevezett etikai fordulat érvényesülését látja, melynek során győztesek és vesztesek helyett tettesek és áldozatok lesznek az emlékezetpolitika központi szimbolikus alakjai. Írásában arra tesz kísérletet, hogy mindezt az ezredforduló utáni német kulturális emlékezetben tekintse át az „áldozati irodalomra”, a múltértelmező család- és generációs regényekre fókuszálva. A legismertebb ilyen alkotásnak Günter Grass *Ráklépésbenje* (2002), illetve Bernard Schlink *A felolvasója* (1995) tekinthető, de a szerző inkább (írása címébe is beemelt) Ulla Hahn 2003-as *Életlen képek* című regényének szentel nagyobb teret. Ott ugyanis a homályos kép nemcsak a második világháborúra nem szívesen emlékező tettes-generációt vagy ezekhez az emlékekhez közvetlenül hozzá nem férő 68-as generációt jelöli, hanem általános, az emlékezet elmélete szerint is releváns szükségszerűséget jelöl. Ahogyan az immá-

ron Oscar-díjas magyar filmben, a *Saul fiában* exponált „szürke zóna életlensége” is „egy szinguláris történelmi tapasztalat (a soá és »feldolgozása«) azon vonatkozásaira irányítják a figyelmünket, amelyeknek félreismerhetetlen általános emlékezetelméleti hozadéka van.”

Gyakran állítják párhuzamba a *Saul fiát* a *Sorstalansággal*, hiszen mindkét magyar alkotás világhírű lett a holokauszt újszerű ábrázolása okán, s teszik mindezt úgy, hogy egyben színre viszik ennek az ábrázolásnak a nehézségét, szinte lehetetlenségét is. Valastyán Tamás be is emeli írása címébe ezt a dilemmát (*Az ötödik lehetetlen – A performativitás mint a tanúsítás egyik lehetséges formája Kertész Imre Sorstalanság című regényében*). A különös első szókapcsolat egy Kafka-utalás, aki egy Max Brodhoz írt levelében négy lehetetlenséget nevez meg: lehetetlen nem írni, lehetetlen németül írni, lehetetlen másként írni, sőt, lehetetlenség írni. Ehhez teszi hozzá a tanulmány szerzője, hogy van egy ötödik lehetetlen is: íróként tanúsítani a holokausztot. A tanú alakjának pedig, aki áldozatként narratívába önti a vele történt traumatikus eseményeket, legalább akkora konjunktúrája van a humán tudományokban, mint az áldozatnak. S bár valóban nagyon sokat írtak a *Sorstalanságról*, Valastyán Tamás az első, aki a tanúsítás performativitásának szempontjából teszi ezt, s éppen ezért jelentős új eredményekre jut. Amelyek közül most csak egy meglátá-

sát emelném ki, nevezetesen, hogy a regény egyedi elbeszélés-technikája azzal is magyarázható, hogy az elbeszélő lemond az áldozati perspektíváról, mert az túlságosan is beszűkítené az eseményszerűség megformálási lehetőségeit a fikció közegében.

Hasonlóan rejtélyes címmel rendelkezik Barcsi Tamás tanulmánya is: *Az animális humanizmus kegyetlensége és az utolsó áldozat*. Az animális humanizmus egy olyan posztindusztriális, fogyasztói társadalmakban elterjedt életszemlélet, amely az emberben csak egy szenvedésre képes lényt lát, akinek nincs reménye arra, hogy felszámolja a halált, ezért tabuvá teszi azt. Ebben a felfogásban tehát az ember sérülékeny állat, akinek a célja mindösszesen a szenvedés minimalizálása, s erre az „állati” szintre való degradálásra joggal mondhatja azt a szerző, hogy ez a nézetrendszer így valójában formalizált embertelenség. Az animális humanizmushoz kapcsolódó elképzelés az emberi szenvedés biotechnológiai megszüntetésének az eszméje, mely többek között a testformálás kultúrájában mutatkozik meg (az emberi kiteljesedést csak testhez kötötten látja megvalósíthatónak). Az *utolsó áldozat* pedig azt jelentené, hogy ha ennek a „korszellemnek” a végső célja a halál felszámolása, ha az ember végképp fel akarja számolni sérülékenységét, akkor egyben ember-voltát is meg kell szüntetnie. A radikális animális humanizmus körét tehát felválthatja a biotechnoló-

gia antihumanisztikus kora, vagy ahogyan ennek a cikknek az utolsó mondata fogalmaz: az ember a saját perfekcionista törekvéseinek eshet áldozatul.

Nem kell ahhoz a jövőbe utazni, hogy áldozattá váljon az ember egy olyan intézményrendszerben, amely kifejezetten ellenkező céllal működik. Ahogy Görgényi Ilona jogászprofesszor felhívja rá a figyelmet, megtörténik, hogy a bűncselekmény áldozata kétszer sérül, mert az igazságszolgáltatási rendszernek is áldozata lesz, gyakran még súlyosabb károsodást is elszenvedve, mint az első. A jogtudományban már csak ezért is kiemelt fontosságú az áldozat kérdése, a viktimológia (áldozattan) komoly hagyománnyal rendelkező kutatási terület ott is. Viszont a jogra jellemző a folyamatos változás is, ezért a szerző a legújabb fejlemények tükrében (az Európai Unió, az Európa Tanács, az ENSZ dokumentumai és a hazai jogszabályok felhasználásával) foglalja össze milyen áldozat fogalmat használ most a jog, illetve azt is, hogy hogyan integrálódott a hazai jogrendszerbe, valamint hogyan is kerültek az áldozati jogok előtérbe. A jog megkülönböztet kiemelt áldozati köröket és viktimizációs formákat, tisztában van vele, hogy lesznek speciális védelmi szükségletekkel rendelkező áldozatok (például a gyerekek). Ezeket a szükségleteket egy 2012-es EU-irányelv öt csoportba sorolja minden áldozatra kiterjedően: 1. az áldozati minőség elismerése, az áldozattal szemben

tisztelettel kell eljárni, 2. áldozatvédelem, 3. áldozattámogatás, 4. az igazságszolgáltatáshoz való hozzájutás, 5. kompenzáció és resztoráció.

Mindez végül elvezethet a tettes és áldozat közötti megbékéléshez is, esetleg egy mediátor segítségével, ha van rá mód. Fellegi Borbála eszéje pontosan konfliktuskezelő pszichológusi gyakorlatának és kriminológiai kutatásainak tapasztalataiból szűri le azt, hogy lehetséges a közeledés, de ehhez hosszú utat kell megtenni a konfliktus mindkét résztvevőjének. Először elkerülhetetlen az úgynevezett „távolodási spirál”, amikor a szembenálló felek nem kommunikálnak egymással, a másikat homogenizálják, hibáztatják mindenért, miközben elmarad az önreflexió és a felelősségvállalás. Arra a szerző is felhívja a figyelmet, hogy nemcsak egyéni konfliktusok (például egy válás) esetén van ez így, hanem egy adott társadalom különböző csoportjai közötti ellentéteket is leírhatjuk ezzel a dinamikával. A „közeledési spirál” négy szakaszból áll: az első és kikerülhetetlen lépés, hogy mindenki elmondhassa a történeteket a saját szemszögéből, anélkül, hogy a másik megszakítaná, értékelné vagy megítélné. A második szakaszban, miután megtörtént egymás történeteinek a meghallgatása, megindul a párbeszéd, ez követheti harmadik lépésként a bocsánatkérés, a megbocsátás és a feloldás, végül a közös továbblépés. Sajnos egyet kell értenünk a szerző azon végkövetkezte-

tésével, hogy Magyarországon még nem történt meg ez a közeledési folyamat a különböző társadalmi rétegek és politikai csoportok között.

A konfliktuskezelés elmaradásának szimptomatikus területe a magyar egészségügy, ezt Takács Erzsébet is megerősíti, aki tizenhét, ott dolgozó nővérrel, orvossal készített interjúra építi tanulmányának ezt a következtetését. A helyzet persze köszönhető egy olyan uralkodó szerepmodellnek is, amely nemcsak itthon jellemző, hanem szerte a világban: az úgynevezett biomedikális modellről van szó. Ebben az orvos-beteg kapcsolat alapvetően hierarchikus, a betegnek legfeljebb az alárendelődés, az elfogadás és az együttműködés szerepe juthat. Természetesen vannak változások, a betegek egyre öntudatosabban lépnek fel, de attól még fennmarad a kiszolgáltatottság, amely akár a rendszer áldozatává is teheti őket. Az interjúkból az is kiderül, hogy az orvos-beteg viszony harmadik szereplője a nővér, aki mintegy két tűz közé kerül, mert egyszerre van alárendelt és hatalmi pozícióban. Emiatt nincs könnyű dolguk, de senki másnak sem a „hatalom” túloladalán: a magyar állapotokat erősen jellemzi a kiégés, a kilátástalanság, a bizalomhiány, a jövőkép hiánya, az elvándorlás, a kórházak adóssága, a tanult tehetetlenség és az egyes társadalmi rétegek teljes kiszolgáltatottsága. Így nem csoda, hogy a hivatástudatra való rákérdezéskor az elhivatottság

mellett az önfeláldozás is előkerül, mint annak fontos összetevője.

Nincs ez másképpen a szociális munkát végzők körében sem, Papp Eszter és Rácz Andrea már tanulmányuk címében (*Szociális szakmákép és önreflexiók vizsgálata – Áldozatkész segítők, segítőkész áldozatok*) is ezt állítják. Takács Erzsébet megoldását követve a szerzők (szintén hallgatói segítséggel karöltve) interjúkat készítettek a szociális, a gyermekvédelmi, az igazságügyi és az egészségügyi területen dolgozó szociális munkásokkal, főként arról kérdezték őket, hogy hogyan értékelik magukat és klienseiket. Szemben az orvos-beteg viszonytal, itt a segítői szerepben lévő, mellérendelő, partneri viszonyban van azokkal, akiknek segíteni hivatott. Ez abból is adódik, hogy a szociális munkának eleve központi fogalma az úgynevezett *empowerment*, azaz az a törekvés, hogy hatalomhoz jutassa a hatalom nélkülieket. Kézenfekvő ezért, hogy az ezen a területen dolgozó szakemberek áldozatoknak látják a klienseket, akiknek a súlyos anyagi nehézségein nem tudnak segíteni, bárhogyan is szeretnének. Így rájuk is jellemző lesz a „rendszeráldozatiság”: nem tudnak megfelelni a hatalom túlzott elvárásainak, szakmájuk presztízse alacsony, ezért a bérek is alacsonyak, gyakran olyan rossz körülmények között élnek, mint a klienseik. Ez a fajta sikertelenség – ahogy az egészségügyi dolgozóknál már láttuk – egyfajta áldozati pozícióval való azonosu-

láshoz vezet, mely végül morális felsőbbiségtudatot és mártírszerepet is kialakíthat.

A kötet utolsó blokkjában található három tanulmány közül kettő a jelen gondjai helyett ismét a múlt értelmezését helyezi középpontjába. Agora Zsuzsanna náci propaganda-beszédeket elemez, itthon egészen ritka módon nemcsak történeti, hanem pszichológiai szempontból is. Az áldozati szerep mellett mindegyiket ugyanaz az érzelmi diszpozíció jellemzi: mindben megtalálható az erős kötődés, a büszkeség és a dominancia, amit a szerző összefoglaló módon *filoheroizmus*nak nevez. Ezzel a hősiesség tudattal valóban az első világháború feldolgozatlan traumáját hártják el, a folyamat a szerző szerint egy megfordításon alapul: „[A]z egyéni fájdalmat lehasítja, és heroikus érzéssé idealizálja.” Emellett a háborús vereség szégyene (amit el kellett fojtani) és azt övező felháborodás is szerepet játszott ennek a narcisztikus áldozatiságnak létrejöttében. A pszichológia fogalomtárából ugyanis leginkább a *patologikus narcizmus* jelöli a legjobban ezt a típusú áldozatiságot, mely akkor válik igazán veszélyessé, ha az önértékelés helyét az egocentrizmus veszi át, a közösség elveszíti empátiakészségét, és tagjai egyfajta identitás nélküli állapotba kerülnek, amiben „mindig valamilyen autoritás meghosszabbított Én-jeként” léteznek és gondolkodnak. Ezt a kontrollvesztést pedig úgy akarják kompenzálni, hogy másokat tesznek áldozatokká

– s mint tudjuk, a nácik által kirobbantott második világháború áldozatainak száma csak az európai hadszíntéren több tízmilliós (ötvenhatvan, bizonyos becslések szerint nyolcvanmilliós) nagyságrendre tehető.

Nyilvánvaló, hogy a háborús propaganda jóval hamarabb használta a saját céljai megfogalmazására az áldozat fogalmát, *sacrifice* (odaadás, önfeláldozás) és *victim* (a valamit elszenvető áldozat) értelmében egyaránt. Nagy Ágoston ezeknek az alkalmazását – különösen az önfeláldozás egyik változatára, a hazáért való hősi halálra, a *pro patria morira* koncentrálna – a napóleoni háborúk magyarországi mozgósító beszédeiben mutatja be. Ehhez először is megvizsgálja, hogy az *áldozat* szó szemantikai mezejének változása tetten érhető-e a korszak szótár- és lexikonirodalmában, s arra következtetésre jut, hogy az 1780–1790-es évektől kezdtek új, inkább már profánnak nevezhető értelemben használni. Ezután különböző forrásokban (nemesi országgyűlések jegyzőkönyveiben, a korszak vitézi költészetében és röpiratos irodalmában) nézi meg és katalogizálja az áldozatfogalom használatának változatait. Végül egy politikai vitát ismertet Kazinczy Ferenc és Cserey Farkas között, melynek különlegessége, hogy Kazinczy – legtöbb kortársával ellentétben – kritikusan állt hozzá az efféle mozgósító retorikához, és arra figyelmezteti vitapartnerét egy 1809. február 21-én hozzá írt leve-

leben, hogy „[M]agunkat csak ott kell feláldozni, a’hol vele használunk.”

A sorban utolsó írás, melyet a kötet egyik szerkesztője, Balogh László Levente jegyez, egyfajta utószóként is olvasható, mert túllép egy esettanulmány keretein és elméleti bevezetőjében plasztikusan foglalja össze az áldozatiság elbeszélésének jellemzőit. Meglátása szerint ezek a történelmi áldozat-narratívák inkább az áldozatok nevében való beszédeknek nevezhetők, moralizálnak, leegyszerűsítik a valóságot, és áthatják az érzelmek. Emellett komparatív jellegűek, az összehasonlítás alapját pedig a holokauszt jelenti, ebből következőleg az áldozatcsoportok között versengés alakulhat ki, hogy ki is szenvedett többet, sőt, az áldozati státusz presztízse meg is növekedett az utóbbi időben, sokan irigyelni kezdték azt, az áldozatfogalom ennek megfelelően az utóbbi években sokat inflálódott. Ezt az összefoglalót három ország, sorrendben Ausztria, Németország és Magyarország 1945 utáni emlékezetpolitikai narratíváinak az elemzése követi. Az osztrák társadalom sokáig a náciizmus első áldozatának tekintette magát, a nyolcvanas években botrányok (a Kreisky-Wiesenthal-vita és a Waldheim-ügy) kellett ahhoz, hogy ez az áldozatmítosz fenntarthatatlanná váljon. A németek esete egészen speciális, hiszen nekik nem volt lehetőségük a felelősség és a tetteség áthárítására, amikor mégis megjelentek náluk a tömeges nemi erő-

szakokat, a hadifogságot, a bombázásokat és az elűzetést elbeszélő áldozat-narratívák, akkor arra hivatkoztak, hogy csak ez a módja a traumáktól való megszabadulásnak. A magyar áldozatiság elbeszélése nem annyira konkrét, mint az előző kettő, éppen ezért terjedelmi korlátok miatt a szerző csak a trianoni békeszerződés emlékezetére szorítkozik. Ezzel kapcsolatban a gyász-munkát mai napig nem sikerül elvégezni, jól mutatja ezt az is, hogy például hiába van nagy időbeli távolság az 1932-es debreceni és a 2008-as békéscsabai Trianon-emlékmű között, az áldozati perspektíva ugyanúgy kizárólagos mindkettőben.

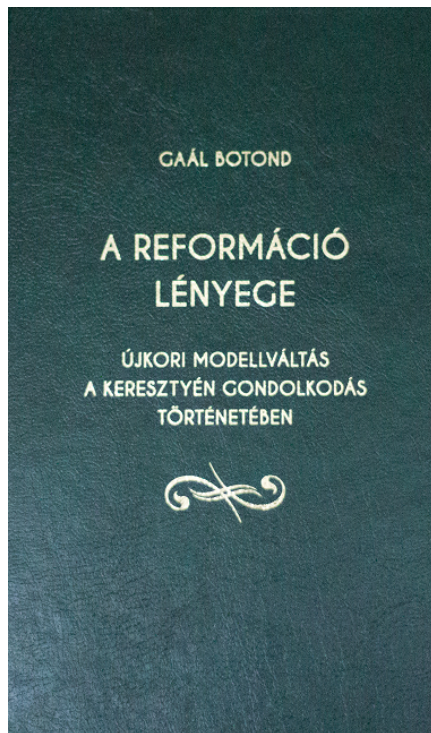
A kötet Balogh László Leventének azzal a figyelmeztetésével zárul, hogy bár az áldozat központi szerepe a mai emlékezetkultúrában mindenképpen pozitívum, de veszélyeket is rejt magában, vissza is élhetnek a valódi áldozatok szenvedéseivel. Ebből is látható, hogy mennyire árnyaltan elemzi, és egyben áll kritikusan hozzá az áldozat reprezentációjának kérdéséhez – és ezt elmondhatjuk a kötet összes tanulmányáról. Magyar viszonylatban pedig egészen unikális az, hogy nyolc tudományág képviselői járják körbe ugyanazt a témát, s teszik ezt úgy, hogy soha nem ismétlik egymást. A sorozat első darabjával, *Az erőszak reprezentációival* együtt tehát ez a tanulmánygyűjtemény igen magasra rakta a léceket, mindkettő széles közérdeklődésre számot tartó, nagyon magas színvonalú

tudományos teljesítmény. Már csak ezért is kíváncsian várjuk a folytatást, amely a szegényről szóló konferencia anyagát fogja közreadni.

Takács Miklós

irodalmár, egyetemi adjunktus,
Debreceni Egyetem

Gaál Botond: A REFORMÁCIÓ LÉNYEGE
Újkori modellváltás a keresztyén gondolkodás történetében
Debrecen–Nagytemplomi Református Egyházközség
Karakter 1517 Könyvesbolt és Kávézó,
Debrecen 2017. 156 oldal

2017-ben, a reformáció emlékére során tartott előadások nagy többsége a reformáció egy-egy jellegzetes eseményével, vonásával, sajátosságával foglalkozott és ritkábban hallhattunk átfogóbb, a reformáció egészével foglalkozó megemlékezések-

ről. Gaál Botond, a Debreceni Református Hittudományi Egyetem nyugalmazott professzora – 1987-től 2015-ig a Rendszeres Teológiai Tanszék tanszékvezető egyetemi tanára – tartott ilyen előadást. Látva azt, hogy a mondottak mennyire megragadták hallgatósága figyelmét, elhatározta, hogy egy hosszabb tanulmányban összefoglalja, a reformáció lényegét, miként fogant, miféle gyökerekből táplálkozott, honnan nőtt ki, mi módon szemléljük, és mint illeszkedik az egyetemes és magyar gondolkodás történetébe a félezer évvel ezelőtt megfakadt történelemformáló keresztyén eszme. A tanulmányt tartalmazó zsebkönyv méretű, igen tetszetős kivitelű, képes mellékletet is tartalmazó 156 oldalas könyvecske 2017 őszén jelent meg Debrecenben.

A könyv első része áttekinti, miként ágyazódik be a reformáció a történelembe. Korunk szemlélete szerint a reformáció egyfajta szükségyszerűen bekövetkező történelmi eseményként fogható fel. Ennek